

УДК 631.115.8(477):33.021

Клокар О.О.,
д.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту,
Білоцерківський національний аграрний університет

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Комплексний розвиток сільських територій та різних форм зайнятості сільського населення можливий лише за умови налагодження ефективної сільськогосподарської кооперації в аграрному секторі економіки. Так, не зважаючи на проведену аграрну реформу (розпаювання землі та майна колективних сільськогосподарських підприємств), прийняття законодавства щодо регулювання діяльності сільськогосподарських кооперативів (Господарський, Податковий, Земельний та Цивільний кодекси України, Закони України «Про кооперацію» й «Про сільськогосподарську кооперацію» тощо), ефективність розвитку даних структур є низькою. Кількість вищенаведених структур за останніх п'ять років непрогнозовано скорочується або збільшується більш ніж на 100 одиниць на рік і становить тільки 2% від загальної кількості суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки [3, с. 10; 4, с. 8; 9, с. 25; 10, с. 10; 11, с. 5; 12, с. 50; 13, с. 22]. Дана ситуація дестабілізує соціально-економічний розвиток сільських територій держави в цілому. Тому актуальним питанням на сучасному етапі розвитку аграрного сектора економіки є формування умов для ефективної діяльності сільськогосподарських кооперативів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням вищенаведеної проблеми займалися такі науковці: В. Бабаєв, С. Бабенко, Я. Гаєцька-Колотило, В. Зіновчук, В. Семчик, А. Пантелеймоненко тощо [1-2; 5-8]. Вчені визначили основні підходи до розвитку сільськогосподарських кооперативів в Україні. Проте історичний аналіз їх становлення в різних соціально-економічних формаціях розкритий науковцями недостатньо.

Постановка завдання. Головною метою даного дослідження є ретроспективний аналіз розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні. Для реалізації вищевказаної мети нами сформовані такі завдання:

- розкриття економічної сутності категорії «сільськогосподарська кооперація»;
- визначення та аналіз основних етапів історичного розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні з їх подальшою перспективою.

Виклад основного матеріалу дослідження. В результаті аналізу нами встановлено, що відповідно до законодавства України сільськогосподарська кооперація – система сільськогосподарських кооперативів, їх об'єднань, утворених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб членів кооперативів [11, с. 2].

Крім цього, законодавством України визначено, що вищевказана категорія базується на діяльності сільськогосподарських кооперативів (юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції, що добровільно об'єдналися на основі членства для провадження спільної господарської та іншої діяльності, пов'язаної з виробництвом, переробкою, зберіганням, збутом, продажем продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва чи рибництва, постачанням засобів виробництва і матеріально-технічних ресурсів членам цього кооперативу, наданням їм послуг з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування), яких є два види:

– виробничий кооператив – сільськогосподарський кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних осіб, які є виробниками сільськогосподарської продукції, для провадження спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку;

– обслуговуючий кооператив – сільськогосподарський кооператив, що утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб – виробників сільськогосподарської продукції для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або

збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів [11, с. 3].

Враховуючи вищенаведений підхід, нами сформовано основні етапи розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні (рис. 1).

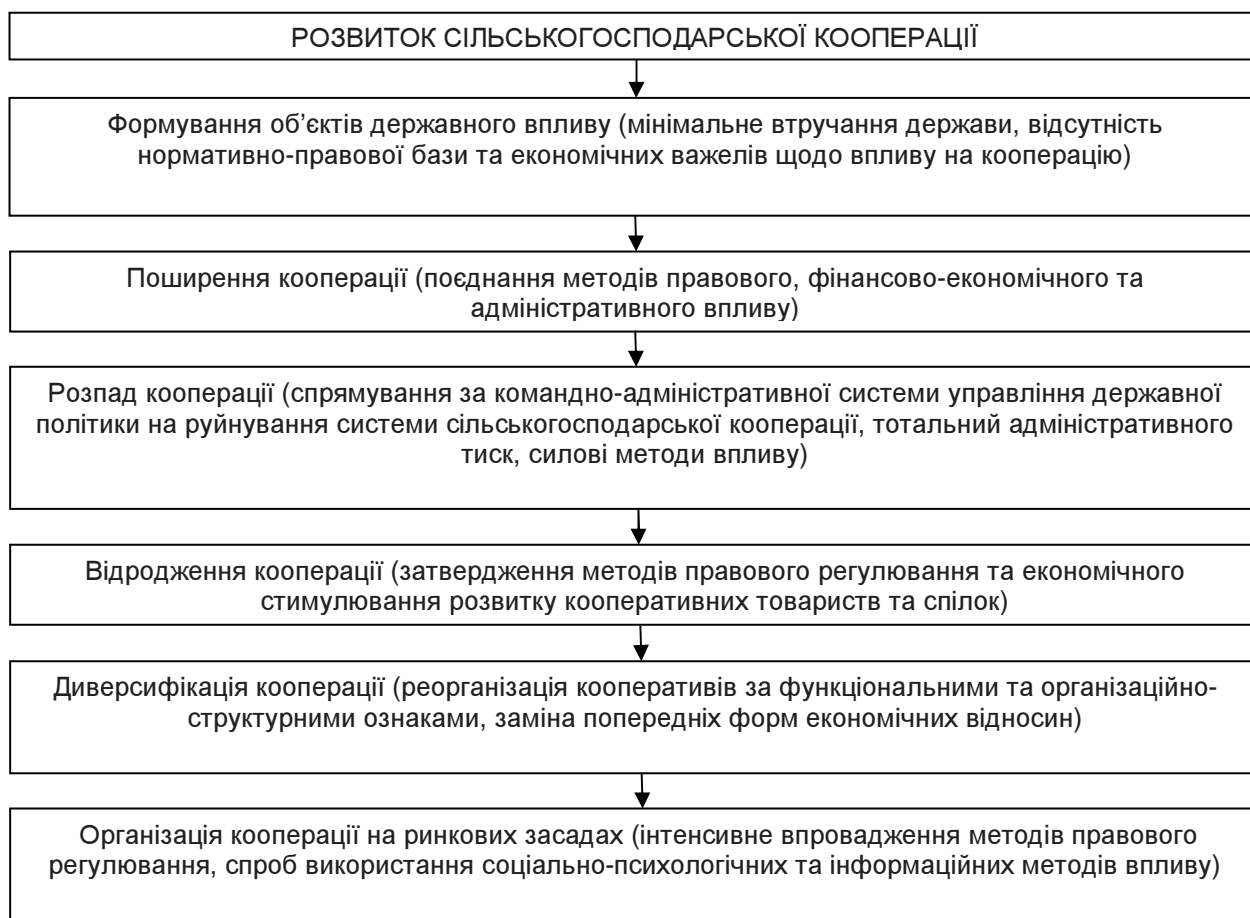

Рис. 1. Основні етапи розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні*
Джерело: адаптовано автором підхід Я. Гасцької-Колотило [2, с. 6]

На нашу думку, вищевказаний підхід забезпечить комплексний ретроспективний аналіз основних етапів розвитку сільськогосподарської кооперації з формуванням ефективних важелів впливу щодо її подальшого функціонування. Так, на етапі *формування об'єктів державного впливу (мінімальне втручання держави, відсутність нормативно-правової бази та економічних важелів щодо впливу на кооперацію)* дана складова передбачала майже автономний розвиток. Тобто фінансово-господарська діяльність вищевказаного суб'єкта передбачала об'єднання фізичних осіб для спрощення процесу виробництва та реалізації продукції на паритетних умовах. Проте чіткого механізму входу та виходу з даного об'єднання, основних засад діяльності та надання послуг його членам сформовано не було. Тому діяльність вищезазначених структур була непрогнозованою (хаотичною) та неефективною, що підтверджується ретроспективним аналізом науковців цієї проблематики [1, с. 8; 2, с. 7; 6, с. 35].

На нашу думку, на всіх вищевказаних етапах розвитку сільськогосподарської кооперації вирішальний вплив мала державна політика щодо цього напрямку. Так, *поширення кооперації (поєднання методів правового, фінансово-економічного та адміністративного впливу)* здійснювалося за умови стимулювання державою економічно та соціально активного прошарку суспільства – аграріїв (селян). Тобто розвиток даного сектора спонукав державу до використання лише правових методів впливу на зміни у сільськогосподарській кооперації, що сприяло ефективному функціонуванню економічно сильних і незалежних кооперативів.

На нашу думку, розвиток сільськогосподарської кооперації характеризується мінімальним, помірним і значним тотальним державним впливом. Тому *розпад кооперації*

(спрямування за командно-адміністративної системи управління державної політики на руйнування системи сільськогосподарської кооперації, тотальний адміністративного тиск, силові методи впливу) пов'язаний з втручанням, регламентацією та контролем діяльності вищевказаних суб'єктів, їх відповідальністю перед виконавчою гілкою влади.

На наш погляд, залежно від визначеного напрямку розвитку сільськогосподарської кооперації державні інститути застосовують певні регулюючі механізми:

- оподаткування (регулює види продукції чи послуг, що підлягають оподаткуванню);
- механізм адміністративного впливу (реєстрація суб'єктів господарювання, аудит діяльності, контроль за виконанням чинного законодавства);
- механізм запобігання зловживанням (цільове використання фінансової допомоги та субсидій, адміністративні дозволи);
- комплексний механізм державного регулювання розвитку, передусім, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (запровадження державної кооперативної політики, співпраця державних органів і самоврядних організацій) тощо [2, с. 6-7].

Вважаємо, що вищевказані підходи до регулювання діяльності сільськогосподарських кооперативів істотно вплинули на розвиток науково-практичних засад організації діяльності сільськогосподарських кооперативів та сприяли поступовому відродженню кооперації (затвердження методів правового регулювання та економічного стимулювання розвитку кооперативних товариств та спілок). Це стосується, насамперед, затвердження нормативно-правової бази щодо основних засад формування та функціонування сільськогосподарських кооперативів (Господарський, Податковий, Земельний та Цивільний кодекси України, Закони України «Про кооперацію» й «Про сільськогосподарську кооперацію» тощо) [3, с. 10; 4, с. 8; 9, с. 25; 10, с. 10; 11, с. 5; 13, с. 22]. Так, у вищевказаному законодавстві державні інститути сформували основні складові щодо:

- суті сільськогосподарської кооперації;
- видів і статусу кооперативів, умов вступу в них окремих осіб, складу, структури засновників та прав їх членів в цілому;
- основних засад діяльності кооперативів та розподілу їх результатів;
- вирішення трудових, господарських та інших спорів в процесі діяльності вищезазначених суб'єктів господарювання тощо (рис. 2).

Із наведеної схеми видно, що відродження сільськогосподарської кооперації базується на формуванні чітких законодавчих норм щодо стимулювання ефективної діяльності в цьому напрямі. Разом з тим, *диверсифікація кооперації (реорганізація кооперативів за функціональними та організаційно-структурними ознаками, заміна попередніх форм економічних відносин)* та *організація кооперації на ринкових засадах (інтенсивне впровадження методів правового регулювання, спроб використання соціально-психологічних та інформаційних методів впливу)* загальмувала концентрація сільськогосподарського виробництва в тваринництві (переважно в молочному скотарстві) і відсутність досвіду такої діяльності в інших напрямках.

Вищевказана тенденція підтверджується статистичними даними на загальнодержавному рівні. Так, у 2012 р. Державна служба статистики України обліковувала функціонування лише виробничих сільськогосподарських кооперативів (кількість даних суб'єктів протягом 2007-2012 рр. непрогнозовано скорочується, або збільшується більш ніж на 100 одиниць на рік і становить тільки 2% від загальної кількості господарюючих суб'єктів агросфери), тим часом, як обслуговуючих – не було зареєстровано жодного [12, с. 50].

На нашу думку, сучасний період розвитку сільськогосподарської кооперації характеризується наявністю таких проблем:

- відсутній механізм управління фінансово-господарською діяльністю сільськогосподарського кооперативу та розподілом його результатів (неузгодженість у черговості наданні послуг кожному члену такого кооперативу та розподілу його прибутку, або збитку);
- узгоджене законодавство щодо ведення бухгалтерського та податкового обліку в вищенаведених кооперативах;
- непоширені консультаційні послуги щодо обслуговування економічної діяльності сільськогосподарських кооперативів;

- не забезпечується необхідний контроль якості продукції членів сільськогосподарських кооперативів;
- відсутність реалізаційних цін на продукцію членів сільськогосподарських кооперативів вище ніж її собівартість з можливістю отримання прибутку та рентабельності діяльності;
- відсутність диверсифікації діяльності вказаних вище кооперативів, що погіршує ефективність їх діяльності;
- законодавчо невизначений статус неприбутковості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, що реалізують продукцію своїх членів тощо.

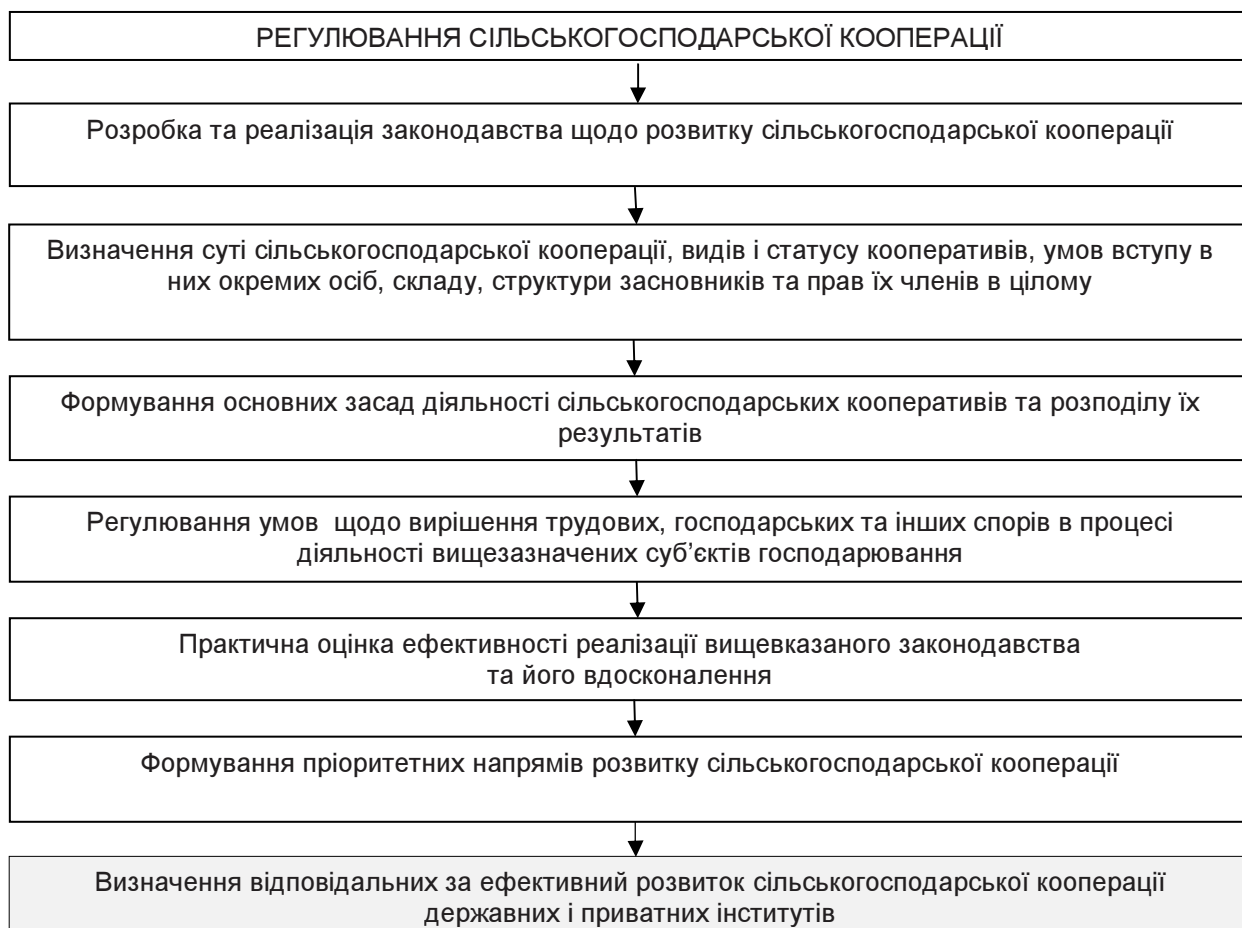

Рис. 2. Основні складові нормативно-правового забезпечення розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні

Джерело: складено автором

Вважаємо, що всі описані вище проблеми відображають відсутність перспектив у діяльності сільськогосподарських, насамперед, обслуговуючих кооперативів. Разом з тим, виробничі кооперативи можливо розвивати як прибуткові.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, в результаті ретроспективного аналізу розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні нами встановлено, що:

1. дана категорія передбачає систему об'єднань вищевказаних структур, утворених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб його членів;
2. до основних етапів розвитку сільськогосподарської кооперації відносяться періоди активної державної підтримки або її відсутності. Це безпосередньо вплинуло на підвищення чи зниження ефективності діяльності вищевказаних господарюючих суб'єктів;
3. існують окремі проблеми в створенні та функціонуванні сільськогосподарських кооперативів. Так, основними з них є не узгодженість умов і черговості надання послуг їх членам та статусу неприбутковості цих структур.

На наш погляд, усі вищенаведені результати сприятимуть виявленню більш ефективних важелів впливу на розвиток сільськогосподарської кооперації та аграрного сектора економіки в цілому.

Бібліографічний список

1. Бабаєв В. Ю. Державне регулювання розвитку обслуговуючої кооперації в аграрній сфері : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 25.00.02 – «Механізми державного управління» / В. Ю. Бабаєв, Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Харків, 2007. – 19 с.
2. Гаєцька-Колотило Я. З. Організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 – «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсове право» / Я. З. Гаєцька-Колотило, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Київ, 2003. – 22 с.
3. Господарський кодекс України : за станом на 22 груд. 2010 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2010. – 564 с. – (Бібліотека офіційних видань).
4. Земельний кодекс України : за станом на 7 лип. 2011 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2011. – 318 с. – (Бібліотека офіційних видань).
5. Зіновчук В. В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США / В. В. Зіновчук. – [2. вид., доп. і перероб.]. – К. : Логос, 1996. – 224 с.
6. Історія кооперативного руху / [Бабенко С. Г. та ін.]; Львівська комерційна академія. – Львів : Ін-т українознавства НАН України, 1995. – 412 с.
7. Кооперативне право : підруч. / [За ред. чл.-кор. НАН України В. І. Семчика]. – К. : Ін-Юре, 1998. – 336 с.
8. Пантелеймоненко А. О. Становлення і розвиток кооперативних організацій аграрного сектору України (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук : спец. 08.00.01 – «Економіка теорія та історія економічної думки» / А. О. Пантелеймоненко, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». – Київ, 2009. – 54 с.
9. Податковий кодекс України : за станом на 23 груд. 2010 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2010. – 544 с. – (Бібліотека офіційних видань).
10. Про кооперацію : Закон України за станом на 04.07.2013 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2013. – 413 с. – (Бібліотека офіційних видань).
11. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України за станом на 20.11.2012 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2012. – 261 с.
12. Сільське господарство України 2012 : [статистичний збірник]. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 402 с.
13. Цивільний кодекс України : за станом на 21 лют. 2012 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2012. – 53 с. – (Бібліотека офіційних видань).

References

1. Babaiev, V.Yu. (2007), "State regulation of service cooperatives in agriculture", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 25.00.02, Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration attached to the office of the President of Ukraine, Kharkiv, Ukraine, 19 p.
2. Haietska-Kolotylo, Ya.Z. (2003), "Organizational-legal form of agricultural cooperation in Ukraine", Thesis abstract of Cand. Sc. (Law), 25.00.06, Institute of the State and Law named by V.M. Koretsky, under the National Academy of Sciences of Ukraine, Kiev, Ukraine, 22 p.
3. *The Commercial Code of Ukraine* (2010), Parliament of Ukraine publishing house.
4. *The Land Code of Ukraine* (2011), Parliament of Ukraine publishing house.
5. Zinovchuk, V.V. (1996), *Cooperatyvna ideia v silskomu hospodarstvi* [The cooperative idea in agriculture of Ukraine and the USA], Lohos, Kiev, Ukraine, 224 p.
6. Babenko, S.H. (1995), *Istoriia kooperatyvnoho rukhu* [History of the cooperative movement], Institute of National Academy of Sciences of Ukraine, LKA, Lviv, Ukraina, 412 p.

7. Semchyk, V.I. (1998), *Cooperatyvne pravo* [Cooperative Law], textbook, In-Yure, Kyiv, Ukraina, 336 p.
8. Panteleimonenko, A. O. (2009), "Formation and development of Ukrainian agricultural sector cooperative organizations (second half of the XIX century – beginning of the XXI century)", Thesis abstract of Dr. Sc. (Econ.), 08.00.01, SHEE Vadim Hetman Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine, 54 p.
9. Tax Code of Ukraine (2010), Parliament of Ukraine publishing house.
10. About Cooperation (2013), The Law of Ukraine, Parliament of Ukraine publishing house.
11. About Agricultural Cooperation (2012), The Law of Ukraine, Parliament of Ukraine publishing house.
12. Agriculture of Ukraine (2013), Statistical Review, State Statistics Service of Ukraine.
13. The Civil Code of Ukraine (2012), Parliament of Ukraine publishing house.

Клокар О.О. РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Мета. Ретроспективний аналіз розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні.

Методика дослідження. Методичну основу даного дослідження становить загальнонауковий діалектичний метод пізнання, при якому об'єкт дослідження вивчається як динамічна система в процесі свого розвитку. Формування етапів розвитку сільськогосподарської кооперації здійснено на основі діалектичного, історичного та системного методів. У процесі вивчення й узагальнення науково-практичних розробок застосовано методи порівняння, аналізу і синтезу, індукції і дедукції. Також дослідження базується на нормативно-правових і господарських документах, розробках науково-дослідних установ та вчених-економістів.

Результати. Визначено економічну суть категорії «сільськогосподарська кооперація», яка базується на системі сільськогосподарських кооперативів, їх об'єднань, утворених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб членів кооперативів. Встановлено, що основні етапи розвитку вищевказаної категорії включають її: формування, поширення, розпад, відродження, диверсифікацію та організацію, ефективність реалізації більшості з них істотно залежить від якості державного впливу на розвиток сільськогосподарської кооперації. Виявлено, що основними проблемами в розвитку сільськогосподарської кооперації є не узгодженість пріоритетів у наданні послуг її членам і статус неприбутковості обслуговуючих кооперативів.

Наукова новизна. Виявлено, обґрунтовано та проаналізовано основні етапи розвитку сільськогосподарської кооперації України в контексті трансформації законодавства та напрямів державного впливу на дану категорію (зміна пріоритетів і складових розвитку сільських територій).

Практична значущість. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вивчення і практичного розв'язання проблеми ефективного розвитку сільськогосподарської кооперації в аграрному секторі економіки. Це стосується, насамперед, орієнтації переважно на забезпечення ефективної діяльності виробничих сільськогосподарських кооперативів (прибуткових суб'єктів господарювання).

Ключові слова. Сільськогосподарська кооперація, виробничий та обслуговуючий сільськогосподарський кооператив, член кооперативу, неприбуткова структура, аграрний сектор економіки.

Klokar O.O. RETROSPECTIVE ANALYSIS OF AGRICULTURAL COOPERATION IN UKRAINE

Purpose. Retrospective analysis of agricultural cooperatives in Ukraine.

Methodology of research. Methodological basis of this study is a dialectical method of cognition, in which the object of the research is studied as a dynamic system in the process of its development. Formation of the stages of agricultural cooperation development is based on the dialectical, historical and systematic methods. In the process of learning and synthesis of scientific and practical works the methods of comparison, analysis, synthesis, induction and deduction were

used. The research is also based on the legal, regulatory and economic documents, studies of scientific research institutions and academic economists.

Findings. The economic essence of the category of "agricultural cooperatives", which is based on the system of agricultural cooperatives, associations formed to meet the economic, social and other needs of cooperative members. Found, that the main stages of the above mentioned category include its formation, propagation, decay, regeneration, diversification and organization. Efficiency gains implement most of the implementation of most of them is significantly depended on the quality of government influence on the development of agricultural cooperatives.

It is determined that the main problems in the development of agricultural cooperatives are priority inconsistency in the service of its members and a charitable status of service cooperatives.

Originality. The main stages in the development of agricultural cooperatives in Ukraine in the context of the transformation of law and public areas of impact on this category (priority and components changing of rural areas development) are found, proved and analyzed.

Practical value. Received research results are the basis for the study and practical solution of the problem of effective development of agricultural cooperatives in the agricultural sector of economy. Above all, it focuses mainly on the effectiveness of productive agricultural cooperatives (profit entities).

Key words. Agricultural cooperatives, productive and service agricultural cooperative, member of a cooperative, non-profit structure, the agricultural sector of economy.

Клокар О.О. РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ РАЗВИТІЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ КООПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Цель. Ретроспективный анализ развития сельскохозяйственной кооперации в Украине.

Методика исследования. Методическую основу данного исследования составляет общенаучный диалектический метод познания, при котором объект исследования изучается как динамическая система в процессе своего развития. Формирование этапов развития сельскохозяйственной кооперации осуществлено на основе диалектического, исторического и системного методов. В процессе изучения и обобщения научно-практических разработок применены методы сравнения, анализа и синтеза, индукции и дедукции. Также исследование базируется на нормативно правовых и хозяйственных документах, разработках научно-исследовательских учреждений и ученых-экономистов.

Результаты. Определено экономическую суть категории «сельскохозяйственная кооперация», которая основанная на системе сельскохозяйственных кооперативов, их объединений, образованных с целью удовлетворения экономических, социальных и других потребностей членов кооперативов. Установлено, что основные этапы развития вышеуказанной категории включают ее: формирование, распространение, распад, возрождение, диверсификацию и организацию, эффективность реализации большинства из них существенно зависела от качества государственного влияния на развитие сельскохозяйственной кооперации. Установлено, что основными проблемами в развитии сельскохозяйственной кооперации является несогласованность приоритетов в предоставлении услуг ее членам и статус неприбыльности обслуживающих кооперативов.

Научная новизна. Обнаружено, обосновано и проанализировано основные этапы развития сельскохозяйственной кооперации Украины в контексте трансформации законодательства и направлений государственного влияния на данную категорию (изменение приоритетов и составляющих развития сельских территорий).

Практическая значимость. Полученные результаты исследования являются подпочвой для изучения и практического решения проблемы эффективного развития сельскохозяйственной кооперации в аграрном секторе экономики. Это касается, в первую очередь, ориентации преимущественно на обеспечение эффективной деятельности производственных сельскохозяйственных кооперативов (прибыльных субъектов ведения хозяйства).

Ключевые слова. Сельскохозяйственная кооперация, производственный и обслуживающий сельскохозяйственный кооператив, член кооператива, неприбыльная структура, аграрный сектор экономики.